
Reviews. Reports

Recenzje. Sprawozdania

Krystyna Leszczyńska, Recenzja: Longin Pastusiak, *Kontynuacja i zmiana. Polityka prezydentów Stanów Zjednoczonych od Waszyngtona do Obamy*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „ADAM”, Warszawa 2016, ss. 582.

Autor omawianej publikacji jest powszechnie znanym i bardzo wysoko cenionym naukowcem w naukach społecznych, a przede wszystkim w naukach politycznych, stosunkach międzynarodowych, międzynarodowych stosunkach politycznych oraz historii najnowszej. Prof. dr hab. Longin Pastusiak – politolog, amerykanista – należy do grona wybitnych badaczy i znawców przede wszystkim historii Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz stosunków polsko-amerykańskich. Jego imponujący dorobek naukowy obejmuje ponad 700 publikacji, w tym ponad 90 książek¹. Prezentowana pozycja jest *de facto* 91. książką autorską. Ten znakomity dorobek prac profesora potwierdza, że jest on nie tylko znakomitym popularyzatorem swoich twórczych osiągnięć, lecz także komentatorem bieżących wydarzeń zarówno międzynarodowego, jak i polskiego życia politycznego.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że prof. dr hab. L. Pastusiak – absolwent studiów Wydziału Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wydziału Spraw Międzynarodowych University of Virginia, wykładowca w uczelniach polskich i zagranicznych, *doctor honoris causa* uczelni polskich i zagranicznych, wieloletni parlamentarzysta i Marszałek Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001–2005, współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych i zarazem jego członek honorowy – od początku swojej kariery umiejętnie łączył pracę naukową

¹ Należy wymienić kilka wybitnych dzieł, m.in.: *Dyplomacja Stanów Zjednoczonych (XVIII–XIX w.)*, Wyd. PWN, Warszawa 1978, ss. 834; *Roosevelt a sprawa polska*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1981, ss. 442; *Stany Zjednoczone – Europa Zachodnia, Polska*, Wyd. Glob, Szczecin 1987, ss. 369; *Prezydenci*, Wyd. Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987–1988, t. 3 (ss.: 539, 617, 506); *400 lat stosunków polsko-amerykańskich (1608–2008)*, Wyd. Oficyna Poligraficzno-Wydawnicza „ADAM”, Warszawa 2010, t. 2 (ss. 1982).

z aktywną działalnością dydaktyczną, organizacyjną, a następnie polityczną lewicowego i liberalno-lewicowego nurtu polskiej sceny politycznej po roku 1990.

Mimo że profesor większość badań naukowych realizuje z perspektywy historycznej, to bynajmniej nie dystansuje się od bieżącej polityki, o czym świadczy monografia *Kontynuacja i zmiana. Polityka prezydentów Stanów Zjednoczonych od Waszyngtona do Obamy*, której wydanie nastąpiło w ostatnim roku prezydentury Baracka Obamy, a konkretnie na kilka miesięcy przed 20 stycznia 2017 r. Dzięki temu, że profesor nie wyczekuje na „zamknięcie” określonych zjawisk czy procesów politycznych, liczne grono czytelników jego publikacji na bieżąco może wzbogacać swoją wiedzę o wciąż nowe aspekty.

Recenzowana monografia została napisana w porządku chronologicznym, tj. od prezydentury Jerzego Waszyngtona (1789–1797) do prezydentury Baracka Obamy, która rozpoczęła się w roku 2009 (2009–2017). Publikacja składa się ze wstępu, 15 rozdziałów oraz bibliografii i indeksu osób. Układ książki sprawia, że można ją czytać na wiele sposobów – „jednym ciągiem” lub na „wrywki” – wybierając z niej to, co akurat wzbudza zainteresowanie lub okazuje się potrzebne. Dowolności sprzyja nie tylko struktura pracy, czyli podział na rozdziały, z których każdy stanowi pewien określony „wycinek” politycznej rzeczywistości (obejmujący okres kadencji poszczególnych prezydentów USA) z bardzo celnie speuntowaną w jego tytule oceną autora (Rozdział 1: Podstawy polityki zagranicznej Ojców Założycieli Stanów Zjednoczonych; Rozdział 2: Dyplomacja 10 prezydentów w okresie ekspansji terytorialnej na kontynencie północnoamerykańskim; Rozdział 3: Polityka zagraniczna w okresie wojny domowej i w latach powojennych; Rozdział 4: Nowe Boskie przeznaczenie. Ideowe podstawy zagranicznej ekspansji; Rozdział 5: „Dyplomacja dolara” i „dyplomacja grubej pałki”; Rozdział 6: Idealizm i twardy realizm prezydenta Woodrowa Wilsona; Rozdział 7: Międzywojenni prezydenci: W. Harding, C. Coolidge, H. Hoover; Rozdział 8: Czterokadencyjny prezydent: Franklin Delano Roosevelt; Rozdział 9: Doktryna powstrzymywania i doktryna wyzwolenia w okresie prezydentury Harry’ego Trumana i Dwighta D. Eisenhowera; Rozdział 10: Lata 60. John F. Kennedy i Lyndon B. Johnson; Rozdział 11: Polityka detente: Richard M. Nixon, Gerald R. Ford i James. E. Carter; Rozdział 12: Dekada republikanów: Ronald Regan i George H.W. Bush; Rozdział 13: NATO się rozszerza, Bill Clinton (1993–2001); Rozdział 14: Wojny prezydenta George’a W. Busha; Rozdział 15: Barack Obama – prezydent „zmiany”), lecz przede wszystkim ich merytoryczna zawartość dodatkowo wyartykułowana w spisie treści w sposób bardzo przejrzysty. Przykładowo: Rozdział 6 – Idealizm i twardy realizm prezydenta Woodrowa Wilsona (180): Interwencje w Ameryce Łacińskiej (180), Pierwsza wojna światowa (190), Wilson na konferencji w Wersalu (197), Walka o Ligę Narodów (199), Stosunek do sprawy polskiej (209).

Książka *Kontynuacja i zmiana. Polityka prezydentów Stanów Zjednoczonych od Waszyngtona do Obamy* została opracowana na zróżnicowanej podstawie źródłowej. Pracę przygotowano przede wszystkim na podstawie źródeł pierwotnych, m.in.: proklamacji, przemówień wygłoszonych w USA i z okazji wizyt w różnych państwach świata oraz na forum organizacji międzynarodowych, orędzi przedstawionych w Kongresie, spiczki przedwyborczych, wypowiedzi podczas konferencji prasowych, wygłoszonych toastów, korespondencji z przywódcami innych państw (listów, depesz), pamiętników, dzienników, raportów, komunikatów oraz 79 publikacji książkowych (głównie anglojęzycznych), w tym 9 autorstwa prof. L. Pastusiaka².

² *Roosevelt a sprawa polska 1939–1945*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1983; *Ronald Reagan. Biografia dokumentacyjna*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1988; *Amerykańscy prezydenci*

Twórca monografii bogaty materiał uzyskał także z prasy zagranicznej³ (głównie amerykańskiej) i polskiej⁴ oraz z sondaży i różnego typu badań opinii publicznej zrealizowanych zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Polsce⁵. Na podkreślenie zasługuje fakt, że prof. L. Pastusiak w swojej pracy wykorzystał również rozmowy bezpośrednie, które przeprowadził z byłymi prezydentami Stanów Zjednoczonych: Jamesem Carterem w jego Bibliotece i Muzeum w Atlancie w stanie Georgia (s. 379), Geraldem R. Fordem w jego rezydencji Rancho Mirage w Kalifornii (s. 357–358) oraz prezydentem Billem Clintonem (s. 474). Umiejętność prowadzenia wielopłaszczyznowej kwerendy źródłowej w celu „wyłuskania” nawet z tych mniej istotnych źródeł (np. publicystyka prasowa) materiału do ocen, wniosków i syntez zasługują na uznanie, ponieważ świadczą o dużej zręczności badawczej Autora.

Recenzowana publikacja, jak już powyżej podkreślono, zawiera 15 rozdziałów problemowych. Dwa pierwsze można uznać za wprowadzające do zasadniczego tematu (Rozdział 1: Podstawy polityki zagranicznej Ojców Założycieli Stanów Zjednoczonych; Rozdział 2: Dyplomacja 10 prezydentów w okresie ekspansji terytorialnej na kontynencie północnoamerykańskim), natomiast pozostałe dotyczą założeń i sposobów prowadzenia polityki zagranicznej prezydentów Stanów Zjednoczonych Ameryki w odniesieniu do poszczególnych rejonów świata, w tym także do Polski (począwszy od prezydentury Woodrowa Wilsona przypadającej na lata 1913–1921) oraz realizacji polityki zagranicznej w wymiarze globalnym (zapoczątkowanej w okresie prezydentury Franklina Delano Roosevelta w latach 1933–1945).

„W niniejszej książce – jak podkreślił prof. L. Pastusiak w jej wstępie – główną uwagę skupiłem na roli prezydentów w kształtowaniu polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych. W amerykańskim systemie politycznym, określanym mianem prezydenckiego lub prezydenckiego, prezydent jest nie tylko głową państwa, ale szefem władzy wykonawczej oraz naczelnym dowódcą. Z tego tytułu ma przemożny wpływ na politykę zagraniczną swego kraju. Zdaję sobie sprawę, że proces formułowania i realizacji amerykańskiej polityki zagranicznej jest bardziej złożony i musi uwzględniać różne interesy, które w danym momencie mają wpływ na proces decyzyjny w Białym Domu. Jednak wielu prezydentów, choć nie wszyscy, wywarło swoje piętno na kształcie dyplomacji amerykańskiej. Ukazanie tego było celem, jaki postawiłem, pisząc tę właśnie książkę. Nawiązując do tytułu książki, zwłaszcza do jego pierwszej części: »Kontynuacja i zmiana«, celem moim było także pokazanie, co w historii polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych było stałe (przede wszystkim interesy narodowe) i co było zmienne (sposoby i instrumenty obrony tych interesów)” (s. 15–16).

wobec spraw polskich, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2003; *George W. Bush. Jaki człowiek, jaki prezydent*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004; *Prezydenci Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Wyd. Iskry, Warszawa 2005; *Droga Stanów Zjednoczonych do mocarstwowości*, Wyższa Szkoła Studiów Międzynarodowych, Łódź 2007; *Kim jest Barack Obama?*, Wyd. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2009; *400 lat stosunków polsko-amerykańskich*, t. 1–2, Wyd. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2010; *Prezydent dobrych intencji. Polityka zagraniczna Baracka Obamy*, Wyd. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2015.

³ „Financial Times”, „International Herald Tribune”, „International New York Times”, „Le Monde”, „New York Times”, „Time”, „USA Today”, „The Wall Street Journal”, „U.S. News and World Report”, „Wall Street Journal. Europe”, „Washington Post”, „World Press Review” oraz „Baltimore Sun”, „The Egyptian Gazette”, „National Post (Ottawa)”, „The Evening Star”.

⁴ „Gazeta Wyborcza”, „Kierunki”, „Newsweek”, „Polityka”, „Przeгляд”, „Rzeczpospolita”, „Trybuna”, „Trybuna Ludu”, „Wprost”, „Życie Warszawy”.

⁵ M.in.: CBOS, CNN/ORC, Times/CNN.

Autor monografii *Kontynuacja i zmiana. Polityka prezydentów Stanów Zjednoczonych od Waszyngtona do Obamy* opisał i przeanalizował politykę zagraniczną prezydentów Stanów Zjednoczonych Ameryki na tle ponad 200-letniej historii państwa, które z ubogiej kolonii brytyjskiej stało się pierwszą potęgą świata. Prof. L. Pastusiak, dysponując ogromną wiedzą – z encyklopedyczną wprost dokładnością i właściwą sobie erudycją – przedstawił wiele faktów pozwalających czytelnikowi zorientować się w chronologii wydarzeń zapoczątkowanych proklamowaniem niepodległości w roku 1776. Podkreślił m.in. znaczenie „doktryny Monroe’a”, w której autor – prezydent James Monroe (1817–1825), zadeklarował brak zainteresowania USA problemami Europy i ich kolonii pod warunkiem nieingerencji mocarstw europejskich w sprawy półkuli zachodniej. Uczony wskazał również, że polityka ekspansji, czyli rozszerzania terytorium Stanów Zjednoczonych Ameryki, to ideologia wyrażona hasłem „Boskie przeznaczenie” lub „Objawione przeznaczenie”, którą „posługiwali się Amerykanie w swym parciu na zachód ku Oceanowi Spokojnemu [...] na zachód od Missisipi jest nie do uniknięcia. Jest bowiem nakazem Stwórcy, aby naród amerykański zwrócił swe śmiałe oblicze w kierunku zachodzącego słońca” (s. 64). „Boskie przeznaczenie” wiązało się więc z pojęciem misji Ameryki, przede wszystkim w polityce zagranicznej tego państwa. Z biegiem lat idee „Boskiego przeznaczenia” zapoczątkowane za prezydentury Jamesa K. Polka (1845–1849) zastąpiono koncepcją „Nowe Boskie Przeznaczenie”, która stanowiła podłoże i uzasadnienie ekspansji poza kontynent północnoamerykański (s. 105) zainicjowanej przez prezydenta Rutherforda Hayesa (1877–1881). Autor książki zaznaczył, że „Nowe Boskie Przeznaczenie” zdecydowanie różniło się pod wieloma względami od „Boskiego Przeznaczenia”. Nowa koncepcja bowiem, która *de facto* była wynikiem procesów gospodarczych, bardziej przypominała imperializm uprawiany przez mocarstwa europejskie w Azji i Afryce. Następnie zwrócił uwagę, iż Franklin Delano Roosevelt w ciągu niespełna 12 lat prezydentury (przypadającej na bardzo trudne i krytyczne momenty historii) nie tylko zdołał wyprowadzić gospodarkę amerykańską z największego kryzysu, lecz także doprowadził Stany Zjednoczone Ameryki do zwycięstwa w II wojnie światowej i wprowadził je na drogę globalnego mocarstwa (s. 237–262). Ponadto zaakcentował, że Stany Zjednoczone Ameryki podczas sprawowania urzędu prezydenta przez Harry’ego Trumana bardzo zaangażowały się w politykę globalną i począwszy od 1947 r. zaczęły realizować doktrynę powstrzymania komunizmu. Powodzenie procesu powstrzymywania komunizmu miały zagwarantować m.in. takie działania administracji Trumana, jak: plan Marshalla, utworzenie NATO, stawka na odbudowę państwa zachodnioniemieckiego oraz tzw. doktryna Trumana (s. 275). W tym miejscu wypada dodać, iż prof. L. Pastusiak w trakcie prezentowania polityki zagranicznej prezydenta Lyndona B. Johnsona (1963–1969) wyraził opinię, że „każdy z powojennych prezydentów amerykańskich chciał być autorem własnej doktryny, która pod jego nazwiskiem utrwaliłaby się w historii dyplomacji amerykańskiej. Ale z wyjątkiem doktryny Monroego, wszelkie doktryny związane z nazwiskami powojennych prezydentów na ogół szybko zniknęły wraz z odejściem jej autora z urzędu prezydenta” (s. 326). Autor monografii wyjaśnił także to, że Ronald Regan (1981–1989) świat dzielił na dwa obozy, tj. my, tzn. imperium dobra, i oni – imperium zła. Ponadto był on pierwszym prezydentem Stanów Zjednoczonych Ameryki, który otwarcie mówił o możliwości prowadzenia ograniczonej wojny nuklearnej, bez konieczności toczenia wojny totalnej. Po fali krytyki w wielu państwach świata i w społeczeństwie amerykańskim 40. prezydent Stanów Zjednoczonych ukuł tezę, że wojny nuklearnej nie należy realizować i nie można wygrać (s. 386–387). Mimo że R. Regan swoimi działaniami pogłębiał kryzys w relacjach USA–ZSRR, to w ostatnim roku jego prezydentury zawarto radziecko-amerykański układ o całkowitej likwidacji w Europie broni jądrowej średniego i krótszego zasięgu INF (s. 389, 402–405),

a Michaił Gorbaczow został określony przez gospodarza Białego Domu mianem przyjaciela. Gdy M. Gorbaczow promował tezę budowy wspólnego domu europejskiego, prezydent George H.W. Bush (1989–1993) stwierdził (powiedzenie to przytoczył prof. L. Pastusiak): „Nie może być wspólnego domu europejskiego, dopóki wszyscy mieszkańcy nie będą mogli swobodnie przenosić się z jednego pokoju do drugiego” (s. 492). Autor zaznaczył, że administracja G.H.W. Busha z zadowoleniem przyjęła fakt wycofywania się Rosjan z Europy Środkowo-Wschodniej. Natomiast Bill Clinton (1993–2001) był pierwszym prezydentem Stanów Zjednoczonych Ameryki, który próbował dostosować interesy amerykańskie do procesu globalizacji. W okresie jego prezydentury doszło m.in. do rozszerzenia NATO, w tym również o członkostwo Polski (s. 435–474). Mimo że politykę zagraniczną Baracka Obamy determinowały dwa główne czynniki, tj.: kryzys będący pozostałością po działaniach George’a W. Busha oraz osłabienie pozycji USA w świecie, to prezydent wyraził dezaprobatę wobec faktu utraty przez Stany Zjednoczone Ameryki statusu światowego lidera i zarazem wskazał, że jest świadom ograniczonych możliwości w pełnieniu funkcji „globalnego policjanta” (s. 530).

Szczególne wartości książki *Kontynuacja i zmiana. Polityka prezydentów Stanów Zjednoczonych od Waszyngtona do Obamy* polega na tym, że zawiera ona również opis i analizę polityki prezydentów Stanów Zjednoczonych Ameryki wobec Polski, począwszy od W. Wilsona, który był pierwszym gospodarzem Białego Domu zaangażowanym w sprawy polskie, a nawet – jak wskazał autor monografii – „prowadzącym swoją polską politykę” (s. 209). Mimo że ówczesny prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki popierał utworzenie niepodległego państwa polskiego, to jednak – jak trafnie zauważył prof. L. Pastusiak – w odniesieniu do Polski zastosował słowo „powinna” (*should*), które nie było tak silnym imperatywem jak słowo „musi” (*must*) użytym w stosunku do Belgii. Autor książki wiele uwagi poświęcił również sprawom polskim na konferencjach tzw. Wielkiej Trójki w Teheranie (1943 r.), Jałcie (1945 r.) i Poczdamie (1945 r.), w tym przede wszystkim kwestii znaczącego przesunięcia naszych granic państwowych w porównaniu do stanu z roku 1939. Z relacji prof. L. Pastusiaka wynika, że dopiero w 1966 r. prezydent Lyndon B. Johnson (1963–1969) pośrednio dał do zrozumienia, że Stany Zjednoczone Ameryki uznają za trwałą polską granicę zachodnią. Po raz pierwszy bowiem z ust amerykańskiego prezydenta padło zapewnienie o poszanowaniu istniejących w Europie granic (s. 335). Natomiast Dwight Eisenhower (1953–1961) nie tylko unikał bezpośredniego potwierdzenia trwałości polskiej granicy zachodniej (s. 301), ale także za jego prezydentury Stany Zjednoczone Ameryki „stwarzały nawet Niemcom nadzieję, że być może w przyszłości będzie możliwe odzyskanie przez nich utraconych ziem na wschodzie, jeśli Niemcy Zachodnie będą lojalne wobec Zachodu” (s. 300). Z kolei John F. Kennedy (1961–1963) uniknął jednoznacznej wypowiedzi w tej kwestii (s. 315), zaś Richard Nixon jedynie podczas kampanii wyborczej nazwał granicę na Odrze i Nysie „faktem powojennej historii” (s. 315).

Prof. L. Pastusiak, przedstawiając relacje polsko-amerykańskie (w kontekście „temperatury” stosunków politycznych, gospodarczych, kulturalnych i naukowych), zwrócił również uwagę na bardzo istotny fakt, a mianowicie wprowadzenie przez prezydenta H. Trumana rozróżnienia między władzami polskimi a narodem polskim, który to podział często był akcentowany w późniejszej polityce amerykańskiej wobec Polski (s. 284). Wskazał również na korelację pomiędzy siłą głosu wyborców polskiego pochodzenia w walce o fotel prezydencki i zainteresowanie sprawami Polonii amerykańskiej oraz Polski (m.in. s. 282–283, 333).

Autor monografii odnotował i zrelacjonował oficjalne wizyty siedmiu urzędujących prezydentów Stanów Zjednoczonych Ameryki w Polsce zapoczątkowane przez R. Nixona w 1972 r.

(s. 347) oraz wyjazdy przywódców naszego państwa do USA. Uczony żartobliwie zaznaczył, że w okresie prezydentury Jimmy'ego Cartera (1977–1981) amerykańską polityką zagraniczną rządziła „polska mafia”, gdyż wysokie stanowiska pełniło wówczas trzech Polaków (Edmund Muskie, Clement Zablocki, Zbigniew Brzeziński). Prof. L. Pastusiak podkreślił doniosłość wizyty J. Cartera w Polsce w 1977 r., która dla amerykańskiego prezydenta była *de facto* pierwszą wizytą zagraniczną, a wpływ na ten wybór miał niewątpliwie Z. Brzeziński, jego doradca ds. bezpieczeństwa narodowego (s. 377). Książka *Kontynuacja i zmiana. Polityka prezydentów Stanów Zjednoczonych od Waszyngtona do Obamy* zawiera także ocenę bieżących stosunków polsko-amerykańskich. „Dziś – zdaniem prof. L. Pastusiaka – w stosunkach polsko-amerykańskich mamy czyste konto na rachunku »winien-ma«. Nie istnieje w zasadzie żaden poważny problem, który pozostał nierozwiązany i który mógłby cieniem kłaść się na przyszłość stosunków na wszystkich płaszczynach” (s. 567).

Ta pasjonująca monografia posiada jednak pewne drobne mankamenty, a mianowicie brakuje w niej: aneksu zawierającego nazwiska prezydentów amerykańskich, okresu pełnienia funkcji, przynależności politycznej oraz zakończenia stanowiącego podsumowanie efektów przeprowadzonego procesu badawczego. Pragnę zarazem wskazać, że jest to uwaga wyłącznie natury technicznej, a nie merytorycznej, ponieważ wszystko to, co wyżej podniosłam, znajduje się w treści książki. Pewną wątpliwość budzi posługiwanie się w odniesieniu do Stanów Zjednoczonych Ameryki jako światowego mocarstwa terminem „kraj”, który jest pojęciem wyłącznie geograficznym.

Wyrażam przekonanie, że monografia prof. L. Pastusiaka spotka się z uznaniem profesjonalistów, studentów nauk społecznych, praktyków życia politycznego, dziennikarzy i szerszego grona czytelników. Przemawia za tym niezwykle bogata poznawcza treść pracy, klarowny i barwny język, jasność narracji, a także staranna forma edytorska wydania.

Konkludując, chciałam podkreślić, że lektura publikacji *Kontynuacja i zmiana. Polityka prezydentów Stanów Zjednoczonych od Waszyngtona do Obamy* dostarczyła mi ogromnej porcji wiedzy zarówno na temat polityki zagranicznej prezydentów Stanów Zjednoczonych Ameryki, w tym w stosunku do Polski, jak i z zakresu funkcjonowania systemu politycznego USA (klasycznego systemu prezydenckiego). Monografię tę polecam każdemu.